

**ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ
ПОЧ. ХХ СТ. У ВИСВІТЛЕННІ ЧАСОПISУ “КНИГАРЬ”**

Український народ пережив декілька хвиль еміграції. Причини переселень різні – від пошуку кращої долі до міграції в межах тогочасних імперій, до складу яких входила Україна (Австро-Угорщини, Росії, Румунії тощо). І всюди українці намагалися відстояти і зберегти свою національну культуру і самобутність через освіту, пресу, книговидавництво.

Діаспорна преса і книговидавництво здавна цікавили науковців. Особливо це помітно в останні два десятиріччя. Але й на поч. ХХ ст. зацікавленість діаспорною пресою та книговидавництвом посідала не останнє місце в наукових дослідженнях учених того часу, зокрема, в період 1917 – 1920 рр. Це праці С. Паночіні, С. Єфремова, С. Кондри, В. Міяковського, П. Филиповича, А. Яриновича, Ю. Меженка та ін. Деякі з них були надруковані на сторінках часопису “Книгарь”. Тому ми поставили собі за мету оглянути критичні матеріали даного журналу, які б стосувалися питання української видавничої справи в діаспорі. Та перш за все декілька слів про самий “Книгарь”, оскільки тривалий час згадок про нього намагалися уникнути.

Скупа довідка про цей часопис міститься в “Енциклопедії українознавства”: “Книгарь”, критико-бібліографічний місячник видавництва “Час” у Києві (1917 – 1920 рр.) за редакцією В. Королева-Старого й М. Зерова. Як продовження “Книгаря” появилoся одне число журналу “Голос друку” (1921 р.) і кілька чисел періодичного журналу “Книга” у видавництвах “Книгоспілка” (1923 р.) і “Шлях освіти” (1924 р.) в Харкові” [3, 1054].

Повна ж його назва – “Книгарь. Літопис українського письменства”. Заснований видавничим товариством “Час” у Києві 25 серпня 1917 року. Перший його номер вийшов у вересні 1917 року, останній – в 1920 р. (всього 31 номер). За задумом редакції часопис повинен був виходити щомісяця, проте, з різних причин іноді з’являвся раз на два місяці (№ 12-13 за 1918 р., № 23-24, № 25-26 за 1919 р.), а в 1920 р. – раз на три місяці (№ 29-31). Головними редакторами журналу були В. Королів-Старий (№ 1-18) та М. Зеров (№ 19-31).

“Книгарь”, — писав М. Гудкевич у статті “Организация библиографической работы на Украине”, — був зародком періодичного органу державної бібліографії. Окрім реєстраційної роботи, журнал надавав багато місця для статей з питань книжкового ринку (інколи чисто рекламного характеру), критико-бібліографічним оглядам і рецензіям. Ідеологічно “Книгарь” відбивав політичні тенденції його керівників, які об’єдналися на широкій платформі буржуазно-національної державності” [1, 27].

Отже, на шпальтах часопису містилося чимало не лише критичних матеріалів, а й чисто статистичних та бібліографічних. Серед них “Спроба реєстру української періодичної преси” (№ 16, С. 998-1004) С. Кондари; “Книжкова українська продукція в 1917 р.” (№5, С. 243-251), “Огляд української книжкової продукції в 1918 році” (№ 20, С. 1310-1326) С. Паночіні; “Наші місячники” (№ 4, С. 175-178) С. Єфремова, “Українська преса в Америці” (№ 4, С. 178-182) А. Яриновича тощо.

Окрім того в “Книгарі” постійними були рубрики “Огляд преси” (10 статей), “Нові видання, надіслані до редакції “Книгаря” (понад півтори тисячі книг), “Періодичні видання, що надійшли до редакції часопису “Книгарь” (85 чисел видань, 54 назви).

Проаналізувавши всі ці матеріали, можна уявити загальну картину стану української діаспорної видавничої справи.

Про видавництва та видавничі товариства (союзи) у “Книгарі” говориться мало. Їх можна розділити на дві підгрупи: окремі видавництва за кордоном; філії тих, які знаходилися в Україні.

До першої підгрупи, зокрема, належать “Видавництво Полонених Українського Тaborу” (Венцляр), видавництва “Союзу Визволення України” та “Українського Жіночого Комітету помочі для ранених” (обидва – Відень), “Український рух” (Раштад); до другої – видавниче товариство “День” (Київ – Прага). Варто зазначити, що навіть видавниче товариство “Час”, яке видавало “Книгарь”, теж з 1919 р. мало свою філію у Празі.

Щодо преси, то стислі бібліографічні дані можна отримати у рубриці “Нові періодичні видання, надіслані в редакцію Книгаря”. У повідомленнях вказувалися назва та місце видання, періодичність, видавець та ціна. Наприклад: “Українець” – на Зеленому Кліні. Тижневик. Виходить у Владивостоку. Ціна окрем. числа 5 коп.” [6, 224]; “Вільне життя”. Газета щотижнева. Вид. Укр. Громади у Тіфлісі. Передплата на 1 місяць 60 коп.” [6, 225]; “Ранок” – двохтижневий політично-економічний і літературний часопис. Вих. у Ставрополі на Кавказі. Передплата на місяць 35 коп. [6, 225]; “Читатель” – двохтижневий бібліографічний журнал. Москва. Передплата на рік 6 руб.” [6, 226].

На основі цих матеріалів можна дані за 1917 р. звести в таку таблицю:

№ з/п	Країна	№ з/п	Назва часопису	Місце видання	Періодичність
I	Австрія – Німеччина	1	Вісник Союзу визволення України	Відень	тижневик
		2	Рідне слово	Біла	тижневик
		3	Розвага	Фрайштадт	тижневик
		4	Вільне слово	Зальцведель	двічі на тиждень
		5	Громадська думка	Вецляр	двічі на тиждень
		6	Розсвіт	Роштат	двічі на тиждень

II	Канада	1	Канадійський Русин	Вінніпег	тижневик
		2	Канадійський Фармер	Вінніпег	тижневик
		3	Ранок	Вінніпег	тижневик
		4	Робітниче Слово	Торонто	тижневик
		5	Робочий народ	Вінніпег	тижневик
		6	Український голос	Вінніпег	тижневик
III	США	1	Америка	Філадельфія	щоденна газета
		2	Гайдамаки	Трентон	тижневик
		3	Іскра	Нью-Йорк	двотижневик
		4	Народ	Нью-Йорк	тижневик
		5	Народна Воля	Скрантон	тричі на тиждень
		6	Народне Слово	Роск	тижневик
		7	Нове Життя	Олифант	тижневик
		8	Робітник	Клевеланд	щоденна газета
		9	Свобода	Д ж е р с е й Сити	тричі на тиждень
		10	Союз	Пітсбург	тижневик
		11	Україна	Чикаго	тижневик

Зарубіжні українські періодичні видання у 1917 р.

Більш детальну інформацію про українську пресу на Північно-американському континенті можна отримати з матеріалу А. Яриновича, який так і називався “Українська преса в Америці” (№ 4, С. 178-182).

Як зазначає автор, вже своїм “зовнішнім виглядом, технічними засобами, гарячковим тоном в інформаціях українська американська преса справді робить поважне вражіння” [10, 178].

Кількість сторінок у газет – 6, 8, 12, 14. Вартість часописів великого формату на 4-6 сторінок з малюнками і періодичністю тричі на тиждень – 3 долари на рік. Щодо щоденних видань, то, наприклад, “Америка”, щоденна газета великого формату, коштує 5 доларів на рік.

Усі видання А. Яринович за політичною спрямованістю ділить на дві групи: “наші соціалісти” та “клерикали”, між якими часто на їх шпальтах відбуваються полемічні дебати.

Правда, не всі газети з Американського континенту можна було придбати на той час в Україні. Сюди доходила лише невелика частка: “Свобода”, “Народня Воля”, “Український Голос”, “Гайдамаки” та “Америка”. На їх сторінках можна було знайти згадки про ще декілька часописів: “Канадійський Фармер”, “Канадійський Русин”, “Робітник”, “Нове Життя”, “Робітниче Слово”, “Іскра”, “Ранок” та “Народ”.

Матеріали у цих виданнях подаються у формі невеликих повідо-

млень із заголовками переважно політичного та соціального характеру. Ось їх перелік в одному з номерів газети “Народня Воля” (тут і далі в цитатах збережено правопис видань – Т.Г.): “Керенський перестерігає. – В Москві страйк проти конференції. – Росія відкинула пропозицію папи. – В. Винниченко зрезигнував. – Російський уряд забагато розказує. – Проганяють кардинала. – Япан проти папи. – Складає на Бога. – Австрія готова дати Галичину. – Куряць з біди. – Штюрмер умірає. – Німець утік. – Також соціаліст” тощо [10, 179].

Поряд з політикою – чимало повсякденного матеріалу. Наведемо уривок про бугая: “Червона краска машини подразнила чутливі нерви бугая, і він станув в боєвій позиції. Наступив страшений удар. Машина з іздцем опинилася на голові бугая, який підняв ворога в гору і рухнувши своїм карком, кинув цілий крам через пліт на поле. Потовчений і подряпаний Болцер лежить в шпиталі, а побідний бугай преспокійно ремігає зелену травичю, начеб і не сталося нічого” [10, 180].

Дуже часто ці матеріали були лише чутками або й вигадками.

А ще автор критикує ці видання за надмірну кількість необгрунтованих малюнків в фотографій, якими вони перенасичені.

У цілому ж матеріали про українську діаспорну пресу та книговидання у “Книгарі” були досить-таки поверхневими, часто навіть чисто статистичного характеру. Причин такого явища можна назвати декілька.

По-перше, важко було отримати примірники видань як через відстані, так і через складне політичне становище в Україні того часу, коли на її території велися воєнні дії і влада часто змінювалася.

По-друге, основну увагу редакція часопису приділяла видавничій продукції всередині країни, яка в період 1917 – 1919 рр. переживала справжній бум, намагаючись виділити якісну продукцію від друкованого “ширпотребу”. Адже ще в першому номері “Книгаря” зазначалося: “...є небезпека, що всякі спекулянти постараються використати момент і підсунути меншим братам незрячим замість справжньої літератури – макулатуру” [6, 1]. Тому редакція ставить собі за мету за допомогою критичних аналізів видань перешкоджати цьому ганебному процесу.

Та все ж навіть з цієї невеликої кількості матеріалів видно, що зацікавленість діаспорною видавничою справою існувала, і лише через ряд об’єктивних причин вона не змогла набрати відповідних солідних масштабів.

Примітки:

¹ Годкевич М. Организация библиографической работы на Украине // Библиография в СССР и книжные палаты: Сб. Статей. – Харьков, 1928. – С. 87-136.

² Дашкевич Я. “Книгарь” – журнал эпохи революции и контрреволюции // Україна. Наука і культура. – К., 1991. – Вип. 25. – С. 26-44.